

Marta Drabczuk

Przyspieszona ukrainizacja językowa

Rosja dokonuje na Ukrainie zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości, a także językobójstwa („linguicide”), świadomie niszcząc język ukraiński jako element tożsamości narodu, jego kulturalnej i historycznej wspólnoty, interesów i wartości narodowych. Uzyskany efekt jest jednak przeciwny do zamierzonego – przyspiesza proces samoidentyfikacji językowej społeczeństwa ukraińskiego. Język rosyjski jako język okupanta jest eliminowany z przestrzeni publicznej. Ukraiński staje się narzędziem walki przeciwko agresji hybrydowej. Idea zwycięstwa nad okupantem oraz obrony języka ojczystego konsoliduje Ukraińców zarówno pozostających w państwie, jak i poza jego granicami.

Rosyjski językiem propagandy i dezinformacji. Jedną z przesłanek inwazji rosyjskiej na Donbasie oraz aneksji Krymu w 2014 r. była rzekoma ochrona praw ludności rosyjskojęzycznej. Fałszywa narracja o dyskryminacji języka rosyjskiego oraz powstaniu „anty-Rosji” na Ukrainie miała wówczas tłumaczyć agresję rosyjską. W 2022 r. argument o potrzebie „denazyfikacji i demilitaryzacji Ukrainy” został wykorzystany do usprawiedliwienia „operacji specjalnej” Rosji, rzekomo broniącej się przed zagrożeniem ze strony ukraińskich „neonazistów”, których celem było zniszczenie języka rosyjskiego oraz skłócenie przedstawicieli „jednego narodu”: Rosjan i Ukraińców. Propagandowe źródła rosyjskie rozpowszechniały wśród ludności rosyjskojęzycznej (szczególnie na terenach okupowanych) przekaz o nienawiści, dyskryminacji i rusofobii ze strony mieszkańców obwodów zachodniej części państwa, posługujących się językiem ukraińskim. W przestrzeni publicznej pojawiały się komunikaty o tym, że Ukraina jest państwem wymyślonym, a język ukraiński nie istnieje, np. „rozmawiasz po rosyjsku – jesteś Rosjaninem”, „nie ma Ukraińców, jest jeden naród rosyjski”, „język ukraiński to dialekt rosyjskiego” itp. Mieszkańców tzw. ŁNR i DNR przymusowo rusyfikowano, rozdając paszporty rosyjskie, wprowadzając do obiegu ruble rosyjskie, blokując dostęp do edukacji w języku ukraińskim, mediów, kultury i literatury ukraińskiej – stwarzając tym samym iluzję przynależności do Federacji Rosyjskiej. Na pozostałych terenach forsowano potrzebę wprowadzenia rosyjskiego jako drugiego języka urzędowego, obok ukraińskiego.

Język ukraiński narzędziem walki z agresją hybrydową. Po 2014 r. rozpoczął się proces eliminacji języka rosyjskiego z przestrzeni informacyjnej Ukrainy, a także tzw. „miękką ukrainizacją” (nauczanie oraz rozpowszechnianie ukraińskiego wśród Ukraińców rosyjskojęzycznych). Te dwa procesy znacznie przyspieszyła pełnowymiarowa wojna rosyjsko-ukraińska. Pierwszym krokiem była kontrowersyjna ustawa oświatowa z 2017 r., ograniczająca zakres nauczania w języku rosyjskim oraz językach mniejszości narodowych. W 2018 r. Rada Najwyższa przyjęła ustawę o zapewnieniu funkcjonowania języka ukraińskiego jako państwowego, której celem było m.in. wyeliminowanie rosyjskiego ze sfery usług publicznych i prywatnych, szkolnictwa i mediów. 21 czerwca 2019 r. przez deputowanych prorosyjskiej partii Opozycyjna Platforma – Za Życie została złożona skarga na niekonstytucyjność ustawy, a dopiero 14 lipca 2021 r. Sąd Konstytucyjny Ukrainy orzekł o jej zgodności z konstytucją. 2 lutego 2021 r. decyzją Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy, wskutek sankcji, zostały zablokowane prorosyjskie kanały telewizyjne 112 Ukraina, ZIK i NewsOne, manipulujące treściami prorosyjskimi i zniekształcające opinię publiczną. Od 16 stycznia 2022 r. na mocy ustawy o języku państwowym prasa drukowana jest wydawana w językach obcych równocześnie z odpowiednim nakładem publikacji w języku państwowym. 19 czerwca 2022 r. Rada przyjęła kolejną ustawę, zabraniającą odtwarzania muzyki w języku agresora w telewizji, radiu oraz przestrzeni publicznej – do czasu odzyskania terenów okupowanych i zakończenia agresji ze strony Rosji. Taka polityka językowa w połączeniu ze sprzeciwem wobec wroga oraz rosyjskiego jako języka okupacji spowodowała, że język ukraiński stał się narzędziem walki zarówno w wymiarze militarnym (tu znany ze źródeł medialnych sprawdzian z wymowy ukraińskiego słowa „palanycia” przez

wojskowych rosyjskich), jak i informacyjno-społecznym. Co więcej, Ukraińcy deklarują gotowość do obrony nie tylko granic państwa, ale także języka ojczystego.

Patriotyzm językowy. Znajomość rosyjskiego wśród mieszkańców Ukrainy nie uległa znaczącej zmianie, wzrosła natomiast świadomość tożsamości narodowej, której wyznacznikiem jest m.in. język. Mieszkańcy regionów (przeważnie wschodnich i południowych obwodów, dotkniętych obecnie działaniami zbrojnymi), którzy przed wojną w większości posługiwali się językiem rosyjskim w komunikacji codziennej oraz oficjalnej i urzędowej, publicznie demonstrują przejście na język ukraiński jako wyraz swojego patriotyzmu. Według badań grupy socjologicznej Rating, w ciągu ostatniej dekady następował stały wzrost liczby osób, które deklarują, że ich językiem ojczystym jest ukraiński: z 57% w 2012 r. do 76% w 2022. Jednocześnie liczba respondentów, którzy wskazują rosyjski jako język ojczysty, spadła z 42% w 2012 r. do 20% w 2022. Część z nich zalicza się do osób dwujęzycznych, w tym posługujących się „surżykiem” – językiem potocznym, łączącym ukraiński z rosyjskim (ich liczba wzrosła z 15% w 2012 r. do 32% w 2022). Należy uwzględnić fakt, że z badań są wyłączone tereny okupowane, gdzie ludności rosyjskojęzycznej mieszkało najwięcej. Dwie trzecie osób dwujęzycznych deklaruje gotowość posługiwania się na co dzień wyłącznie językiem ukraińskim, pomimo funkcjonowania i wychowania się w środowisku rosyjskojęzycznym. Prawie połowa mieszkańców (48%) w domu rozmawia tylko po ukraińsku, w tym młode pokolenie (urodzone w niepodległej Ukrainie), dla którego dwujęzyczność to umiejętność komunikacji w języku ukraińskim oraz angielskim, a nie rosyjskim. 83% mieszkańców Ukrainy uważa, że ukraiński powinien być jedynym językiem państwowym.

Popularyzacja języka ukraińskiego. Zmiana nastawienia do języka rosyjskiego przyczyniła się do popularyzacji języka ukraińskiego. Wzrasta popyt na profesjonalne nauczanie języka, bezpłatne kursy językowe, kluby konwersacyjne, projekty edukacyjne dla wszystkich chętnych, szczególnie dla osób wewnątrznie przesiedlonych. Wsparcie zainteresowania językiem w sytuacji wojny jest zadaniem priorytetowym dla władzy. Według Tarasa Kremienia, pełnomocnika ds. ochrony języka państwowego, z inicjatywy samorządów, przy wsparciu grup wolontariuszy oraz biznesu, powstało ponad 250 inicjatyw językowych dla różnych grup docelowych, od ekspresowej pomocy początkującym i usuwania barier psychologicznych w posługiwaniu się językiem w życiu codziennym po profesjonalne podnoszenie poziomu znajomości języka państwowego. Ministerstwo Kultury i Polityki Informacyjnej uruchomiło elektroniczne zasoby języka ukraińskiego (<https://speakukraine.net/#>). Projekt ten ma na celu udostępnianie materiałów edukacyjnych, słowników oraz literatury ukraińskiej. Jest to jedna z inicjatyw planu przedsięwzięć do 2027 r., w ramach pierwszego etapu realizacji Strategii popularyzacji języka ukraińskiego do 2030 r. „Silny język – skuteczne państwo”. W zakresie formowania strategii prawnej ochrony języka ukraińskiego Ukraina może liczyć na wsparcie członków UE, gdyż 21 marca 2022 r. przyznano jej status członka stowarzyszonego Europejskiej Federacji Narodowych Instytucji na rzecz Języka (EFNIL), co stwarza nowe możliwości współpracy z najważniejszymi instytucjami językowymi w państwach UE w zakresie monitorowania języka urzędowego, doradztwa w zakresie używania języka oraz opracowania polityki językowej.

Wnioski. „Miękką ukrainizacja” rozpoczęta po 2014 r. spowodowała, że język stał się elementem konsolidującym Ukraińców przeciwko agresorowi. Język rosyjski, dominujący w przestrzeni publicznej Ukrainy przed inwazją rosyjską, jest psychologicznie utożsamiany z językiem okupanta oraz wroga. Jest on eliminowany zarówno z przestrzeni oficjalnej – informacyjnej oraz kulturowej – jak i z komunikacji interpersonalnej, co świadczy o świadomości Ukraińców i potrzebie utwierdzenia swojej tożsamości narodowej oraz państwowości odmiennej od tej, którą zakłada rosyjska koncepcja „jednego narodu i jednego języka”. Posługiwanie się językiem ukraińskim jest obecnie nie tylko kwestią społeczną, ale również polityczną. Język staje się narzędziem oczyszczania przestrzeni informacyjnej z rosyjskiej propagandy oraz ochrony bezpieczeństwa narodowego (przekazywania wartości przyszłym pokoleniom).